

RESSENYES

LLEDÓ-GUILLEM, Vicente (2019)

La formación de la identidad lingüística catalana (siglos XIII-XVII)

Madrid: Marcial Pons, 245 p.

ISBN 978-84-16662-89-0

Vicente Lledó-Guillem és catedràtic de Filologia a Hofstra University, Nova York. Ha centrat la seva recerca en la interrelació de la literatura catalana i castellana en el període baixmedieval i altmodern, i l'obra que ressenyem —una traducció al castellà del seu recent monogràfic *The Making of Catalan Linguistic Identity in the Medieval and Early Modern Times* (Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2018) realitzada pel mateix autor— és un producte representatiu d'aquesta trajectòria investigadora.

El llibre està prologat per la filòloga Núria Silleras-Fernández i consta de quatre parts principals. El treball de Lledó-Guillem comença amb una introducció en la qual l'autor explica que el seu estudi analitza des del punt de vista de les ideologies politicolingüístiques diversos textos, escrits entre els segles XIII i XVII a l'àrea de parlants occitanocatalana, servint-se d'una metodologia conceptual pròpia de la filologia i la lingüística. Així, l'obra és curulla de tecnicismes tals com: *postfilologia*, que presta especial atenció als exemples de discontinuïtat lingüística històrica; *iconització*, que remet a l'associació entre una llengua i un posicionament polític; *recurrencia fractal*, que ateny a l'oposició i

dicotomia entre llengües; *ocultament*, que indica la pretensió d'amagar i naturalitzar una determinada política lingüística; *autenticitat*, que fa al·lusió a la identificació d'una llengua amb una comunitat posseïdora d'idiosincràsia molt concreta i particular i, finalment, *anonimat*, concepte que fa referència a la idea que una llengua és tan potent i resta tan poc associada a la comunitat humana que la va originar, que és capaç d'aglutinar i representar moltes comunitats que també l'adopten com a pròpia. Tot plegat serveix a l'autor per aprofundir en la glotopolítica, és a dir, en la vinculació entre llengua i política, i constatar que el català i la seva relació permanent amb altres llengües romàniques com l'occità, l'aragonès, el castellà o el francès, esdevingué un instrument politicoideològic per a la construcció de la Corona d'Aragó i de l'Imperi Espanyol.

A continuació, s'inicia la primera part del llibre, titulada «El uso político de la lengua occitana por parte de la monarquía catalano-aragonesa» (p. 35), la qual consta de tres capítols que se centren en episodis narrats a les cròniques de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner. A partir d'alguns dels seus passatges, el filòleg exposa les diferents ideologies lingüístiques que amb-

dós autors mostraren envers les llengües occitana i catalana.

En el capítol inicial, el catedràtic considera que una de les primeres vegades en què fou identificat explícitament el català com a llengua diferenciada i emancipada, tant de la *langue d'oïl* com de la llengua d'oc!, es troba en una descripció de la batalla naval de Castellammare (5 de juny de 1284) narrada a la crònica de Desclot. Segons aquest cronista, la incapacitat de la noblesa francòfona del regne de Nàpols per entendre l'idioma català precipità la victòria de l'armada catalanoaragonesa i la captura del príncep de Salern per part de l'almirall Roger de Llúria. D'aquesta idea Lledó-Guillem destria que, per Desclot, la clau de la diferenciació idiomàtica entre llengües romàniques veïnes era la politització. Mentre que el francès era l'idioma de les autoritats de la reialesa de França i Nàpols, i l'occità havia romàs com una llengua políticament neutra, o ambivalent, emprada tant pels partidaris dels francoanagevins com dels catalanoaragonesos, el català havia esdevingut la llengua vernacle pròpia i indestriable de la Corona d'Aragó.

En el capítol segon, el filòleg para atenció a la crònica de Muntaner. Encara que l'única llengua que aquest cronista exaltà en la seva obra fou la catalana, Lledó-Guillem tracta sobre el *Sermó*, un sirventès poètic de 240 versos en occità —reproduït en aquesta llengua a la crònica— que el cronista digué haver enviat al rei d'Aragó, Jaume II el Just, i al seu fill, l'infant Alfons, per aconsellar-los militarment sobre la imminent campanya de conquesta de l'illa de Sardenya (1323) que estaven a punt d'encetar. El filòleg està convençut que el motiu que impulsà Muntaner a compondre el *Sermó* en occità no és només el convencionalisme d'escriure la poesia en occità i la prosa en català, propi del món literari catalanoparlant de l'època. Per ell, hi ha un clar element d'ideologia i politització lingüística que relaciona la llengua de transmissió del *Sermó* amb el contingut, puix que, d'un costat, el poema

identifica la llengua occitana amb el Casal d'Aragó i l'expansió mediterrània de les tres dinasties reials catalanes que en descendeixen —la d'Aragó, la de Mallorca i la de Sicília— i, de l'altre, és identificada com la llengua dels diferents grups de nadius sards proclius a una causa política concreta: l'èxit de la conquesta de l'illa per part de la Corona d'Aragó, enfront dels pisans i dels genovesos.

En el següent capítol, el tercer, Lledó-Guillem focalitza l'atenció en la celebració de la coronació d'Alfons III el Benigne (1328), en la qual té lloc un banquet amb recital poètic, descrit també per Muntaner en català. Per Lledó-Guillem, la narració del cronista ens indica que en aquell context festiu l'occità i el català eren considerades dues variants diglòssiques d'un mateix idioma. La primera era la variant de l'alta cultura, que s'emprava per a la poesia lírica escrita i en actes orals extremadament formals, i la segona era la variant més vulgar, tot i que prou estandarditzada com per fer les didascàlies del recital, escrits dirigits a una audiència culta, o redactar les cròniques de les gestes règies. En qualsevol cas, el filòleg s'adona que, tot i que la coronació i la subsegüent festa tingué lloc a Saragossa, la capital del regne aragonès, la llengua vernacle autòctona de l'Aragó no és present al relat del cronista. La raó que l'autor atribueix a aquest fet és una dicotomia entre la llengua occitanocatalana i la llengua aragonesa. Al seu parer, la primera representa l'aliança d'interessos entre la monarquia i Catalunya, o sigui, simbolitzava el poder absolut i geopolíticament expansiu dels reis d'Aragó (la variant alta) secundat pels catalans (la variant baixa), enfront de la llengua aragonesa, que representa la noblesa i les ciutats del regne d'Aragó (extremadament limitadora del poder reial durant gairebé mig segle a través dels privilegis de la Unió), i la qual s'omet i/o oculta completament en la descripció de Muntaner.

La segona part del llibre es titula «La interpretació de la relació catalano-occi-

tana en la construcció del Imperio Español» (p. 95) i consta de dos capítols.

Al capítol quart, l'autor aprofita les edicions de la poesia d'Ausiàs March, tant les originals com les traduïdes al castellà, per mostrar-nos els posicionaments ideològics d'autors sobre si el català i l'occità provenen —tot i ser considerades ja en el segle XVI diferents— de la llengua medieval llemosina originària de França, cosa que ajudaria a legitimar el castellà com l'idioma castís i imperial de la Monarquia Hispànica. Per tant, l'única llengua capaç de representar totes les identitats de la península Ibèrica, que es desitjava monolingüe per tal de subvertir el càstig de Babel. O si, per contra, el llemosí, l'occità, el català i el valencià eren la mateixa llengua que era encara una llengua prestigiosa capaç de representar la Monarquia d'Espanya que, en conseqüència, no havia de ser forçosament un imperi monolingüe castellà.

En el capítol cinquè, l'autor parteix del *Soneto en una lengua que es juntamente valenciana y castellana* (1600), de Jaume d'Orts, per mostrar les ideologies lingüístiques que diversos autors dels segles XVI i XVII presentaven en relació amb les variants valencianes, especialment l'apitxada, de la llengua catalana, que Lledó-Guillem considera com la millor opció que tingué el català a l'època per esdevenir una llengua anònima, gràcies a la seva proximitat al castellà. Així, mentre autors com el català Cristòfor Despuig la veïeren negativament, considerant-la com la varietat del català més corrompuda pel castellà, que posava en perill la unitat de la llengua catalana i, àdhuc, la seva mateixa existència, altres autors com els valencians Martí Vicià, Gaspar Escolano o Llorenç Matheu i Sanç exaltaren aquesta varietat, considerant-la, per la seva barreja amb altres llengües —principalment el castellà—, més prestigiosa i refinada que les de Catalunya i els territoris insulars, però no per això necessàriament una llengua diferent de les parlades en aquells territoris.

Finalment, a la conclusió, el professor de Hofstra ens mostra com moltes de les ideologies i polítiques lingüístiques que actualment es practiquen al regne d'Espanya sobre la llengua catalana (com per exemple, el secessionisme lingüístic entre les seves variants dialectals) no són fenomen exclusiu dels temps contemporanis.

Dit això, i partint del fet que les anàlisis de la ideologia politicolingüística continguda als textos ens han semblat magistrals i metodològicament innovadores, en la nostra opinió, els grans encerts historiogràfics d'aquesta monografia són tres.

En primer lloc, el llibre dona visibilitat a la rellevància historicopolítica que les llengües catalana i occitana tingueren en l'àrea europea meridional i mediterrània occidental entre els segles XI i XVIII (encara que l'obra només treballa textos del XIII al XVII). Una fita important arran del dèficit d'atenció rebut pels filòlegs romanistes i hispanistes del món anglosaxó, ben probablement per la minorització patida per aquestes llengües durant els segles XIX-XXI i perquè no han estat idiomes de cap estat nació contemporani, amb l'excepció del petit Principat d'Andorra.

En segon lloc, l'obra tracta una mateixa temàtica abraçant els períodes baixmedieval i altmodern sense escollir-ne només un, seguint l'esquema d'especialització cronològica del món acadèmic. Quelcom molt encertat, ja que la divisió entre les edats medieval i moderna respon més a l'arbitri historiogràfic que a una notable cesura politicosocial a Occident, equiparable, per exemple, a l'onada revolucionària liberal que separa l'època contemporània del món feudal i de l'Antic Règim.

En tercer lloc, el monogràfic s'insereix de ple en la coneguda polèmica de la historiografia lingüística catalana, tot i que l'autor no l'esmenta explícitament, que tracta sobre el grau de politització i el pes del factor lingüístic en les identitats col·lectives en els temps preliberals. La publicació de Lledó-Guillem constata

documentalment com coneguts autors hispans baixmedievals i altmoderns posseïen ideologies lingüístiques de tipus polític i identitari i, per tant, contradiu els posicionaments historiogràfics proclius a menystenir notablement —quan no a negar directament— l'existència d'aquesta mena d'ideologies abans de l'època contemporània.

Tanmateix, el llibre també posseeix febleses que queden simbòlicament reflectides en el seu títol: *La formación de la identidad lingüística catalana (siglos XIII-XVII)*.

Un nom menys omnicomprensiu hauria resultat molt més escaient per a una obra mancada d'una explicació estructural sobre la trajectòria històrica de la identitat lingüística catalana durant mig mil·lenni, ja que l'estudi es conforma a partir d'unes anàlisis textuales que —malgrat ser ben representatives d'allò que sabem de les identitats col·lectives de l'Antic Règim— no deixen de ser unes pinzellades que aprofundeixen quirúrgicament en allò que fou la predita identitat lingüística. En escollir un títol com aquest, no s'hauria de limitar l'explicació al terreny de l'alta literatura —fet que si bé està justificat per al tombant de les centúries XIII-XIV, no resulta acceptable per als segles XVI i XVII—, ni de bon tros, fer un estudi diacrònic analitzant polítiques lingüístiques dels segles XIII, XIV, XVI i XVII, relacionant-les amb els XX i XXI, tot deixant de banda els segles XV, XVIII i XIX. De fet, encara que la pretensió de Lledó-Guillem no hagi estat la de confeccionar «un análisis exhaustivo de todos los textos que tratan de cómo se interpretó y construyó la relación entre el catalán y el occitano en la Edad Media y la Primera Edad Moderna» (p. 175), i això serveixi, en part, per justificar la diacronia i l'enfocament exclusiu en l'alta literatura, l'obra també presenta alguns problemes de contextualització històrica i historiogràfica.

D'una banda, el monogràfic ignora bona part de la historiografia espanyola que en els darrers anys ha treballat de

manera excel·lent moltes de les temàtiques que tracta el llibre de Lledó-Guillem (cronística baixmedieval, identitats col·lectives o glotopolítica en relació amb les llengües catalana i castellana). Per citar-ne alguns: Stefano M. Cingolani, *La memoria dels reis: les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle X fins al XIV* (Barcelona, Base, 2006); Eulàlia Miralles, «Canvi de llengua en el pas del segle XVI al XVII» (dins les *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006); Joan-Lluís Marfany, *Llengua, nació i diglòssia* (Barcelona, L'Avenç, 2008); Mateo Ballester, *La identidad española en la Edad Moderna (1556-1665)* (Madrid, Tecnos, 2010); Agustín Rubio, *El patriciat i la nació. Sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV* (Castelló-Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012); Ferran Garcia-Oliver, *Valencians sense ADN. Relats dels orígens* (València, Tres i Quatre, 2016); Vicent Baydal, *Els valencians, des de quan són valencians?* (Barcelona-Catarroja, Afers, 2016) i Antoni Simon i Tarrés, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)* (Barcelona-Catarroja, Afers, 2016).

D'altra banda, el llibre no aporta una contextualització històrica completa del com i del perquè del fet que el factor lingüístic esdevingué una eina politicoideològica en la construcció de les monarquies compostes catalanoaragonesa i espanyola. Per bé que en els capítols 4 i 5 se'ns indica que des de la segona meitat de la quinzena centúria, primerament, el català parlat i escrit al regne de València es diferencià significativament del de Catalunya i les Illes Balears i, segonament, el castellà començà a imposar-se arreu de l'Imperi espanyol —inclosos els territoris catalanòfons— com l'idioma vernacle més prestigiós i capaç de representar tots els espanyols, no s'explica el perquè últim

d'ambdós fenòmens. Explicacions que considerem molt rellevants per a la comprensió de la temàtica, si tenim en compte que bona part de les causes d'aquests fets foren de tipus polític i identitari: la consolidació i legitimació del Regne de València i del Principat de Catalunya com a ens polítics plenament autònoms entre ells, la castellanització de la cort catalanoaragonesa al llarg del segle xv amb la introducció d'una dinastia de reis d'Aragó de llinatge castellà i la vinculació entre el paper polític hegemònic jugat per la Corona de Castella com a centre polític de la monarquia

hispanica i la identificació de la idiosincràsia castellana com a identitat espanyola, imperial i comuna, per antonomàsia.

En qualsevol cas, aquesta obra resulta una lectura imprescindible tant per a qui vulgui aprofundir en la història lingüística occitanocatalana i castellana, com per a qui que vulgui aproximar-se científicament al món de les ideologies glotopolítiques que impregnaven el pensament de cronistes, literats i traductors de la Corona d'Aragó i la monarquia hispànica entre els segles XIII i XVII.

Cristian Palomo Reina

Universitat Jaume I

<https://orcid.org/0000-0002-3593-2903>

